

Husbond og tyende

Anette Faye Jacobsen, *Husbondret. Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920*. Museum Tusulanums Forlag 2008. 574 sider. 348 kr. ISBN 978 87635 0455 3

Umidledbart skulle man jo ikke tro, at en tyk bog med titlen *Husbondret* kan have relevans for en forståelse af arbejderbevægelsens historie. Men det har den i allerhøjeste grad, og det bliver lidt mere indlysende, når man ser på undertitlen *Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920*. Med en tværviden-skabelig inspiration fra både retslære, retsantropologi og (begrebs)historie får Anette Faye Jacobsen (AFJ) ikke blot kastet nyt lys over det lange stræk i danmarkshistorien, men tillige et uhyre interessant sidelys på den socialdemokratiske arbejderbevægelses opvækst og tidlige demokratiopfattelse.

Da Rigsdagen i 1921 vedtog medhjælperloven, afviklede man ikke blot den i mange kredse forhadte Tyendelov af 1854, men også stort set alle rester af en århundredgammel retstænkning, husbondretten, hvor husbonden som overhoved for en gods-, bonde- eller borgerhusstand var det eneste politiske subjekt. I sin omfangsrige og indholdsmættede bog analyserer AFJ udviklingen i retstænkning og -praksis fra tiden før de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet til gennemførelsen af den almindelige og lige valgret med den kommunale valgreform i 1908 og grundloven i 1915.

Undersøgelsen er inddelt i tre kronologiske hoveddele, hvor den første dækker det "før-moderne" Danmark fra Danske Lov (1683) til og med landborefor-

merne; den anden kaldet "mellemperioden" rækker frem til og med junigrundloven af 1849 og den sidste, "det modernes genembrud" når via kommunalreformen 1908 og grundlovsrevisi-onen 1915 frem til medhjælperloven 1921. Periodeinddelingen skal ikke opfattes alt for rigtigt, idet ældre retsprincipper trak lange spor ind i de efterfølgende epoker. Det er naturligvis den sidste periode, der har særlig interesse i forhold til arbejderbevægelsens historie. Men de to tidlige epoker har også betydelig relevans, fordi elementer af retstilstanden herfra havde lange efterliv, der satte nogle betingelser for både de sociale relationer og udviklingen af de politiske rettigheder i arbejderbevægelsens første årtier.

I udgangspunktet fungerede husbondretten i den enkelte husstand, patrimonialretten på godserne sammen med en forholdsvis begrænset statslig retssfære. Patrimonialretten indebar godsejerens husbondmyndighed over deres fæstebønder, mens husbondretten indebar, at husbonden havde myndighed over det enkelte individer i husstanden, kone, børn og tjenestefolk; i en borgerhusstand over svende, lærlinge og kone naturligvis. Udadtal var det i princippet kun husbonden, der kunne repræsentere husstanden. Dog kunne konen i huset eller et 'modent' barn indtræde som overhoved, såfremt manden døde eller på anden måde forsvandt ud af billedet.

Med landboreformerne blev bønderne trukket ud af godsejernes patrimonialret, og de var ikke længere underlagt en herskabsrelation, men blev forstået som i princippet frie kontrahenter i en kontraktrelation, et princip der i løbet af 1800-tallet fik

Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis

stadig udvidet anvendelsesområde. Men i den enkelte husstand forblev bonden overhoved og enerepræsentant, hvilket fik afgørende betydning for udformning af regler for valgret og valgbarhed i den begyndende demokratisering. Det gjaldt ved etableringen af stænderforsamlingerne i midten af 1830'erne og fremfor alt med vedtagelsen af junigrundloven i 1849, hvor husbondens status som politisk-retsligt subjekt blev grundlaget for valgbestemmelserne. Valgret til kvinder kom overhovedet ikke på tale, og tyendet blev som afhængige og underordnede husbondens myndighed på forhånd udelukket.

Husmændenes forhold blev reguleret ved husmandsforordningen af 1807, der, selvom den blev formuleret i kontraktretslige termer, rummede meget stærke elementer af patrimonialretten, hvor husmændene blev betragtet som en del af godshusholdningen. Husmændene befandt sig indtil husmandslovene i 1848 i et grænsefelt mellem patrimonialret og kontraktret. Som helhed skete der dog i denne epoke en gradvis beskæring af husbondsretssfæren til fordel for en statslig regulering af konflikter. Der eksisterede således to parallelle retssfærer, en husbondsretslig og en statslig.

For byerhvervenes vedkommende blev Håndværkerforordningen af 1800 udtryk for kontraktretlige principper, idet den fastslog, at mestre og svende frit kunne indgå kontrakter med hinanden. Der var dog endnu ikke tale om et fuldstændig ligeværdigt forhold, eftersom mester havde en vis stærkere stilling over for svendene, ligesom forpligtelsen til at være tilknyttet et lav fortsat gjaldt, når bortses fra

den nye såkaldte frimesterordning. I fabrikkerne herskede der endnu gennem det meste af 1800-tallet en uformel patrimonialretlig tilstand.

På den politiske scene blev spørgsmålet om repræsentation og hvordan man bliver et politisk subjekt centralt og omdiskuteret i de 80 år, der gik mellem indførelse af stænderforsamlingerne i midten af 1830'erne til ændringen af grundloven i 1915. Både til stænderforsamlingerne og til Rigsdagen med junigrundloven 1849 blev husbondens status som politisk-retsligt subjekt grundlaget for valgbestemmelserne. Når grundloven hyldes for introduktion af almindelig valgret, må det tages med det forbehold, som i øvrigt gjaldt i resten af Europa, at det kun var husbonden, der faldt ind under begrebet. Valgret til kvinder kom overhovedet ikke på tale, og tyendet blev som afhængige og underordnede husbondens myndighed på forhånd udelukket. Selv om der i årtierne efter 1849 kan spores en begyndende individualiserende retstænkning, så er egen husstand fortsat det afgørende kriterium for repræsentationsret, også for den bondebævre vægelse der under forfatningskampen stred for gennemførelse af folketingsparlamentarismen.

Individet som politisk subjekt optrådte tidligt i den socialdemokratiske arbejderbevægelses politiske tænkning. I Gimleprogrammet 1876 fremsatte partiet som politisk hovedpunkt krav om "almindelig, lige og direkte valgret med hemmelig stemmeafgivning for ethvert medlem af staten, både mænd og kvinder, fra det 22. år til alle stats- og kommune-institutioner". I første omgang prioriterede man imidlertid alliancen med Venstre i

forfatningskampen, og der gik 20 år før Socialdemokratiet som det første parti omsatte kravet til et egentligt lovforslag og dermed promoverede "det rent individorienterede rettighedssynspunkt", hvor Venstre endnu holdt fast i forestillingen om husbond som rettighedssubjekt. K.M. Klausen var parties ordfører, og han fremhævede, at forslagens indhold var, at det "herhjemme vil skabe en hel ny Vælgerklasse, at der er en hel ny og stor Samfundsklasse, som nu rykker frem og faar Valgret i Lighed med dem, der have haft det tidligere." (s. 370).

Vi skal dog passere systemskiftet 1901, før det individorienterede princip bliver alment accepteret og konkretiseret i demokratiske reformer med lovene om valg til menighedsråd (1903), til kommuner (1908) og endelig til Rigsdagen (1915), hvor såvel kvinder som tyende opnåede valgret. Ind i dette forløb flettedes debatten om tyendets retsstilling med en skarp kritik af tyendeloven af 1854 og endelig vedtagelsen af medhjælperloven i 1921, hvor princippet om kontraktfrihed endelig blev gennemført, og hvor tyendet herefter ikke længere kunne betragtes som et uselvstændigt tilbehør til husbondens husstand, men som en selvstændig personlighed. Enkelte rester af husbondsretslig tænkning var der dog fortsat, dels i husbonds forpligtelse til at beskytte det umyndige tyende, og dels i fastholdelse af bestemmelsen om ubestemt arbejdsforpligtelse. Afgørende var det imidlertid, at den hidtidige lydighedspligt blev erstattet af husbonds ret til at afskedige en medhjælper, hvis vedkommende nægtede at efterkomme husbonds befalinger.

Det er Anette Faye Jacobsens tese, at juraen følger i virkelighedens fodspor, omend af og til med en vis forsinkelse, og den forsinkelse kan man vist roligt sige gjaldt gennemførelsen af den lige og almindelige valgret og ordningen af tyendets forhold.

Det er ind imellem tungt stof, som behandles i bogen. Men den er alligevel let læst i kraft af et levende og mundret sprog. "Virkeligheden", konteksten er i enkelte sammenhænge lidt underbelyst. Således savner jeg Anette Faye Jacobsen analytiske blik på byerhvervene i anden halvdel af 1800-tallet, navnlig i forbindelse med næringsfrihedsloven af 1857/62 og betydningen af den kontraktfrihed, som her blev til barsk virkelighed for håndværkerne og dermed for kernegrupperne i den tidlige arbejderbevægelse. Måske er det for meget at forlange af en i forvejen omfangsrig bog, der i eminent grad demonstrerer værdien af en tværfaglig tilgang til historisk analyse. Med sit juridisk og retshistoriske blik formår Anette Faye Jacobsen at åbne et helt nyt perspektiv på en ellers velkendt udvikling. Hendes analyser vil være uomgængelig læsning både for dem, der skal beskæftige sig med periodens almene historie og for dem, der specifikt ønsker at forstå den tidlige arbejderbevægelses vilkår.

Niels Finn Christiansen

Ak! Hvor forandret!

Anders Laubjerg: *Den store bølge. Erindringsbilleder fra københavnske industriarbejdspladser*. Forlaget Sohn, Rødovre 2006. 301 s., 249 kr. ISBN 87-91959-03-9

Ak! Hvor forandret! Disse ord trænger sig på ved læsning af *Den store bølge*, som dog ikke i øvrigt skal sammenlignes med novellen af St. St. Blicher, der bærer denne titel. Ordene refererer derimod til, at Anders Laubjergs bog på mange måder fremstår som en tabsberetning, for bogen etablerer en fortælling om en forgangen tid; en tid der ikke bare var anderledes, men som var både bedre og ærligere, en tid der kan karakteriseres ved, at den var arbejderens tid, de organiserede arbejderes tid.

Den store bølge er på mange måder et prisværdigt projekt. Bogen består af 31 interviews med smede og maskinarbejdere, som Anders Laubjerg, der selv er tidligere skibsbygger på B & W og fagforeningsmand, har foretaget over en årrække. Rammen omkring de mange interviews, der er grupperet efter fire overordnede temaer, skaber Anders Laubjerg med sin indledning. Han opridses nogle af de centrale kulturelle, mentale, politiske og industrielle strømninger, der fandtes i det 20. århundrede, i det han kalder for industriens epoke eller arbejderens århundrede. Foruden indledningen har Anders Laubjerg forfattet en introduktion til temaerne, en kort optakt til hvert enkelt interview samt billedtekster til de mange sort-hvid fotografier, der er ganske fantastiske og som i sig selv, gør bogen en bladren værd. Laubjergs ramme omkring de mange interviews er for så vidt godt tænkt, da den er med til at give bogens elementer en vis sammenhængskraft, men

den forhindrer dog ikke, at man får indtrykket af en bog, der har mange – og for mange – dagsordner. Som læser bliver man ofte i tvivl om, hvad der er bogens primære historie. Selv om svaret givetvis ville være, at det er en historie om arbejderkultur på de københavnske arbejdspladser, kunne et rimeligt bud også have været industrisamfundets historie, historien om København som industriby, smedeforbundets historie eller historier om nogle mænd, der havde et arbejdsliv tilfælles. Opfattelsen af mange dagsordner opstår, fordi der er store variationer mellem de forskellige interviews og store forskelle på, hvad der er i fokus. Anders Laubjerg præciserer allerede i sit forord, at de enkelte interviews er erindringsbilleder, ikke livserindringer. Hvorfor han mener, denne skelnen er vigtig, forbliver uklart, for alle interviewpersonerne beretter om deres familiemæssige baggrund, deres opvækst, skolegang, ungdom osv. og ind i mellem i et sådan omfang, at tiden på industriarbejdspladserne glider noget i baggrunden. Et eksempel på dette findes i historien om matrosen, der sejlede i allieret krigstjeneste under Anden Verdenskrig. Hans tid hos B & W fylder tre linier, hvilket dog ikke gør hans historie dårligere, den har bare en anden dagsorden. Det er tillige uklart, hvorfor Laubjerg på en gang omtaler de 31 indlæg som interviews, men samtidig har fjernet ethvert spor af sig selv som interviewer, hvorfor det er umuligt at gennemskue, hvor aktivt styrende han har været i rollen som interviewer.

Igennem de 31 interviews får man som læser et indblik i tre generationer af smede og maskinarbejdere på en række store industriarbejdspladser centreret omkring københavnsområdet, primært B & W, Dansk Rekyll-Riffel Syndikat,

Atlas og Titan. De 31 historier handler imidlertid ikke kun om arbejdslivet på de store industriarbejdspladser med økonomisk opsving og nedture og hvad der dertil hører af udvidelser og senere nedlukninger. Selv om livet og kulturen på arbejdspladserne og ikke mindst den faglige organisering i de forskellige klubber og foreninger er en central del for de fleste af fortællingerne, giver de 31 historier tillige et fantastisk indblik i en omfattende arbejderkultur med sangkor, bogsalg på arbejdspladserne, feriehjem, diverse sportsklubber og Fagenes Fest på Østerbro Stadion om sommeren. Som en af bogens personer opsummerer det: "Vi oprettede Arbejdernes Læseselskab, Arbejdernes Oplysningsforbund, Arbejderhøjskoler, Kooperativer, Andels- og Socialt boligbyggeri. Vi opbyggede vor egen arbejderkultur med solidaritet og fællesskab. Fra vugge til grav organiserede vi os i egne foreninger" (s. 36). Som læser fornemmer man hvor stor en plads arbejdspladserne, arbejderkulturen og den faglige organisering har haft i disse menneskers liv. Ligeledes bliver den demokratiske opdragelse og retoriske træning folk fik på arbejdspladserne og igennem fagbevægelsen tydelig.

Ved læsning af de 31 beretninger får man desuden indsigt i et stykke Danmarkshistorie. Man følger udviklingen fra de store børneflokkede små og gamle bylejligheder til kernefamilier i parcelhuse, fra feriedage i kolonihuset til sommerhuse og ferierejser til udlandet, og man følger den teknologiske udvikling, som den afspejles i arbejdslivet, f.eks. i overgangen fra at reparere mekaniske møntautomater på benzinstandere til at fremstille videnskabeligt udstyr til medicinalindustrien. Endelig følger man den politiske kamp mellem socialdemo-

krater og kommunister, primært som den udspillede sig på arbejdspladser, men også som den udspillede sig på Christiansborg.

Umiddelbart kan fortællinger, der afspejler både den økonomiske og den teknologiske udvikling, måske være svære at tænke som en tabshistorie. Tabshistorien kommer dog af det modernitetskritiske ekko, som lyder i hovedparten af fortællingerne, hvor tabet af de gode gamle dage begrædes. I fortællingerne findes tydelige forestillinger om en bestemt industri, en bestemt arbejder, en bestemt kultur, en bestemt øl og en bestemt mandekultur – som alt sammen ikke findes længere, og med et snert af nostalgi udtrykkes længsel efter dengang, hvor man kunne drikke, som man ville på arbejdspladserne, stikke øretæver til lærlingene som man ville og være en mand i fred! Kritikken af det moderne liv fornemmer man f.eks. i Laubjergs egen beskrivelse af Dokøen i dag: "For enden af kransporene kan fritidsfolket i en træbåd indrettet til café nyde en trendy øl fra en af byens mange nye microbryggerier, medens kulturfolket mellem højbanekranerne kan parkere BMW'en på vej til en kulturoplevelse i byens nye opera. Skibsværftet på Refshaleøen ligger på tiende år hen som et andet klondike med indendørs golfbane, "Put and Take", autoophugning, loppemarked og en enkelt frikirke – i skærende modsætning til den gennemorganiserede virksomhed, der lå her i 125 år." (s. 14). Mellem de nostalgiske fortællinger findes dog ind i mellem også beretninger, hvor man fornemmer en mere barsk hverdag, f.eks. i forhold til alkohol, øretæver, larm og støj på arbejdspladserne, og fortællinger, hvor man får et indblik i barske menneskeskæbner, som familien der mister i barn i forbindelse med bombninger

af Shell-huset og børnehjemsbarnet, der flyttede fra hjem til hjem.

Bortset fra de mange gentagelser, som nok kan være svære at undgå, når folk fortæller om de samme arbejdspladser, og de ovenstående indvendinger, er bogen en læseoplevelse værd, og ikke mindst kan den bruges som et inspirationskatalog til områder, man ønsker at vide mere om...

Iben Vyff

De satans typografer

Dan Lundrup: *De satans typografer. – mit liv som fagforeningsformand, kommunist og jazzmusiker*. Forlaget Sohn, København 2008. 319 s. 249 kr.

ISBN: 978-87-91959-15-8

Forlaget Sohn er en forholdsvis ny medspiller på det danske bogmarked, der har udgivet forskellige bøger, hvor emnerne har tilknytning til dansk arbejderbevægelse. Som i 2008, da forlaget udgav Dan Lundrups erindringsbog. Den omhandler en tid, hvor arbejdskamp og ikke mindst klassekamp var mere "hot". Dengang hvor Dansk Typografforbund – og også Dan Lundrup – var helt i front.

Bogen er opbygget som en traditionel erindringsbog. Vi starter kronologisk ved drengébarnets "fødsel" i 1939 i Nykøbing Falster, hvor de lykkelige forældre ernærede sig hhv. som typograf og tobaksarbejderske. I 1950 flyttede familien til København. Forfatteren gennemløb den klassiske løbebane for datidens faglærte arbejdere: Ud af 7. klasse og læreplads i samme fag som faderen: Håndsatser. Men Dan havde også en brændende interesse for musik. Udover lærepladsen på det københavnske

trykkeri, havde han en nebensgjæft som praktiserende trommeslager i et jazzband. Forfatteren giver dermed også en god beskrivelse af musikmiljøet og de værtshuse i København, hvor jazzbandet optrådte. Men desværre tog nattelivet for meget af lærlingens energi, så dermed ophørte Dans tilknytning til det københavnske natteliv som musiker.

Efter læretiden var der trukket op til et antiautoritært oprør. Straks efter endt læretid i 1958, skulle forfatteren i "kongens klæder". Men Dan havde fået nok af kæft, trit og retning på lærepladsen. I bogen udtrykker han det således, at han på forhånd havde besluttet sig for IKKE at skulle hundsdes med. Og det var dengang almindelig praksis i det danske militær. Rekrutterne skulle nedbrydes, så befalingsmændene kunne få det rigtige "ler" at arbejde med. Allerede dag to lagde Dan Lundrup sig ud med befalingsmændene, da han blev ramt af et akut tilfælde af "rekrutsyge". Han ville simpelthen ikke finde sig i den behandling, alle de menige blev udsat for. En konsekvent "ikke-voldelig" modstand blev udført mod befalingsmændenes pædagogik, der dengang bestod af "larm, råben, skrigen og voldsomheder". Efter ganske kort tid fik Dan Lundrup sin ønskede, hurtige kassation fra det danske militær.

Næste trin var 12 år på Berlingske Tidende, hvor Dan Lundrup blev ansat i juli 1959. Da var huset arbejdsplads for 300 medlemmer af Dansk Typografforbund. Det var et sted, han følte sig godt hjemme, fordi som han skriver: "Den kollegiale ånd var absolut i højsædet". Avisen havde på det tidspunkt stor tilgang af annoncer, så Dansk Typograf Forbund fik gennemført 4-holdsdrift. Rent praktisk kom det til at betyde 5^{1/2}

times effektiv arbejdsdag til fuld løn. Forfatteren fører i bogen sine læsere godt ind i arbejdspladsens rytme og dens folk samt fagets kollegialitet. Der fortælles mange gode historier om typograffaget. Som den 90-årige, men stadig aktive typograf, hvis eneste synlige skavank var en svigtende balancenerve. Han gik derfor baglæns ned af trapper, men kollegaerne mente, at årsagen var, at han ikke ønskede, at firmaet skulle kunne se, om han kom på arbejde, eller han var på vej hjem.

Sidste trin i Dan Lundrups anti-autoritære oprør var at indmelde sig i det sovjettro Danmarks Kommunistiske Parti i 1960. Er der grund til for anmelderen at påpege, at Lundrup valgte et parti med autoritære træk? Ja, på en eller anden måde siger det utroligt meget om Dan Lundrups integritet, at han netop skulle vælge DKP! Partiet var i sig selv noget af det mest autoritære, der dengang fandtes. Næsten som en filial af Jehovas Vidner. Alligevel var det her, typografen landede. Forfatteren er i sin beskrivelse af sine næsten 30 år i kommunistisk regi, registrerende og ikke-afstandstagende. Dermed giver bogen også et godt indtryk af, hvordan en kommunist med en betydelig indflydelse, selv oplevede sit partitilhørsforhold. Anmelderen kunne godt have tænkt sig en mere reflekterende tilgang til denne del af Dan Lundrups liv, men det er ikke forfatterens formål.

Før 1960 havde Dan Lundrup hverken været politisk eller faglig aktiv. Om sit valg af parti skriver han: "Jeg havde brug for et parti, som fuldt og helt var arbejderklassens redskab." Sådan er hans opfattelse af DKP. Og fra menig slider, fik han flere og flere tillidsposter i sit parti og i sin fagforening. Nogle år senere blev han først tillidsmand på Berlingske Tidende

og var med til at skabe endnu bedre løn- og arbejdsforhold for sine kollegaer. Som den aftale om overarbejde, hvor man med en 5-timers aftenvagt fik 100 % løntillæg.

Oveni hatten kom, at arbejdsmængden kunne færdiggøres på to timer. Efter hans nye aftale, kunne maskinsætterne således gå hjem efter to timer og indkassere 10 timers løn. Denne sejr beskrives i bogen således: "Det var et skoleeksempel på, hvad sammenhold kan føre til."

Dermed blev banen kridtet mere og mere op til den voldsomme konfrontation i 1977, hvor Berlingske Tidende ville af med alle lukrative aftaler om løn- og arbejdsforhold. Da var Dan Lundrup blevet ansat i Dansk Typografforbund og dermed fik han en betydelig rolle i denne konflikt. Inden havde han været næstformand i BT-Klubben og fra januar 1971 organisationssekretær for fagforeningens Københavnsafdeling. I bogen er han da også selverkendende og skriver, at godt nok havde typograferne fået opsigtsvækkende sociale- og lønmæssige forhold, men da den ny teknologi for alvor gjorde sit indtog på de grafiske arbejdspladser, var det en håbløs kamp at bevare disse goder eller i det hele taget de typografiske arbejdspladser, efterhånden som informations-teknologien udviklede sig.

Selve konflikten 1977 kalder Dan Lundrup for "styrkeprøven", hvis formål fra avisens side var, at alle berørte 1.000 grafiske medarbejdere skulle væk. Der blev fra arbejderside udsendt truende telegrammer til avisens arbejdsledere, gennem et københavnsk postkontor. Den ukendte afsender blev af damen i telegrafekspeditionen beskrevet som: "Dansker, overvægtig og typisk arbejder." Dan Lundrup skriver, at udover dette sagde postdamen, at afsenderen havde en farverig strikket trøje på med motiv af

kronhjorte og fortsætter: "Have jeg haft en trøje med den beskrivelse, kunne ti vilde heste ikke have tvunget mig til at gå med den." Forbundet lagde sag an mod Jyllands-Posten og vandt sagen samt fik 40.000 kr. for en række uberettede anklager mod Dansk Typografiforbund i den jyske avis.

Læs selv bogen. Om Dan Lundrup før eller siden har været overvægtig og typisk dansker, skal jeg lade være usagt. Til gengæld ligger det fast, at han har været en værdig repræsentant for alt det bedste i dansk arbejderklasse. Uanset hvordan læseren opfatter hans liv. Dan Lundrup står fast i sine valg, både fagligt og politisk. Og der lægges heller ikke fingre imellem, når han beskriver den virkeliggjorte socialisme, som han har oplevet den. Som før nævnt kunne anmelderen godt have ønsket et dybere spadestik visse steder. Men på den anden side: Formålet med en erindringsbog er vel at beskrive netop det, forfatteren ønsker selv at overleve. Og Dan Lundrup har ikke med sin erindringsbog haft til formål at sætte sit liv ind i en politisk kontekst. Han fortæller livshistorie og om engagement, der hvor han stod i datidens samfund – altid på lønmodtagernes side. Med dette udgangspunkt er der kommet en ganske glimrende bog ud.

John Juhler Hansen

Norsk arbejderhistorie 2007

Arbejderhistorie. Årbok for Arbejderbevegelsens arkiv og bibliotek 2007. Forlaget Aktuell AS, Oslo, 2007. 203 s. 275 Nkr. ISBN 978-82-92611-06-7.

Den norske variant af Arbejderbevægelsens arkiv og biblio-

tek har siden 1987 udsendt en årbog, der oftest har formidlet kvalitetsbevidst arbejderhistorisk forskning for de, der måtte interessere sig for den skandinaviske og i særdeleshed den norske arbejderbevægelses historie. Årbogen for 2007 er ikke nogen undtagelse for den tradition.

Årgang 2007 er inddelt i en række mindre temaer, der primært omhandler varierende aspekter af den norske arbejderbevægelses historie. Første tema, der desuden er det vægtigste og helt bogstaveligt det mest forfriskende, handler om den norske arbejderbevægelses friluftsliv og idræthistorie. I den indledende artikel *Friluftsliv og klassekamp – to sider av samme sak* (s.7) gennemgår Oskar Solenes, som titlen antyder, friluftslivets rolle i den norske arbejderbevægelses klassekamp i den formative periode 1924-40.

Centralt står spørgsmålet om, hvorvidt borgerskabets og arbejderklassens syn på naturen til syvende og sidst egentligt var så forskelligt som en række, primært marxistiske historikere, tidligere har antaget? Solenes mener ikke, at de to klassers natursyn og anvendelse reelt var så forskellige. Konklusionen nås bl.a. igennem en analyse af, hvad begrebet *arbejderfriluftsliv*, underlagt en større arbejderkultur, egentligt dækker over. Således beskrives arbejdernes skiftende natursyn og arbejderbevægelsens kamp for retten til fri adgang til naturen. Meget passende betegnes dette som en bevægelse i retning af en demokratisering af adgangen til naturen. Det fik stor betydning for den enkeltes arbejders mulighed for at komme væk fra en støjende og beskidt hverdag i byerne. Som en kærkommen kostmæssig afveksling suppleredes arbejdergryderne desuden med udbyttet fra jagt, indsamling af bær

og fisketure. Sagt med andre ord, naturkamp blev klassekamp og vice versa.

Det kan synes fristende at sammenligne denne kamp med den danske arbejderbevægelses ditto. Her er der dog nogle væsentlige norske, primært geografiske og demografiske særegenheder. Dels var førkrigstidens norske arbejderklasse ikke urbaniseret i samme grad som den danske, og dels var befolkningstætheden betydeligt mindre i Norge, hvilket gjorde en ikke-revolutionær demokratisering af naturen mulig. *Allemannsretten*, dvs. en relativt lige og fri adgang til aktiv benyttelse af naturen var velsagtens ikke tænkelig herhjemme uden en eller anden grundlæggende ændring af den private ejendomsret? Jagt, fiskeri og friluftsliv udviklede sig til vigtige elementer i den norske arbejderidentitet. Det var den også for det hjemlige landproletariat, men altså ikke udpræget for den urbane arbejderklasse, der dominerede den danske arbejderbevægelse. I den efterfølgende artikel *En ferietur i Nordmarken*, ligeledes forfattet af Solenes, fortages en mikrohistorisk analyse, baseret på en arbejders udflugtsbeskrivelse, af en specifik gruppe norske arbejderes tur i den norske ødemark, hvilket fint understøtter Solenes første mere teoretiske analyse.

Det sidste bidrag, der beskæftiger sig med friluftsliv og klassekamp, *'Etter beste evne at alltid være en god kammerat'*. *Speiderarbeidet i arbejderbevegelsen på 1920-tallet*, er forfattet af Sondre Ljosa (s.63) og beskriver den norske arbejderbevægelses kamp for at opbygge en selvstændig spejderbevægelse, der skulle modvirke den eksisterende ærkeborgerlige spejderbevægelse, hvis fornemste mål var at fremme kristen moral og: *"...at skape lydige soldaterem-*

ner for det kapitalistiske samfund.” (s.65). I stedet skulle den røde spejderbevægelse tjene til tidligt at installere socialistiske værdier hos arbejderbørnene. Dermed blev organiseringen af fri-luftslivet også en kamp om sjæle, som optimalt skulle tjene til at skabe en ungdommelig og bevidst avantgarde, der kunne fortsætte direkte ind i fagbevægelsen og partiarbejdet.

Arbejderidrættens gennembrud i efterkrigstidens Norge behandles med stor grundighed i Matti Goksøyr's 'Vi skal ikke være rævasittere i det departement'. Rolf Hofmos visjoner og virke for folkeidretten (s. 33). Rolf Hofmo var fra 1946 til 1966 kontorchef i en række departementer. Hofmo var dog alt anden end en typisk embedsmand og spillede en uvurderlig rolle for styrkelsen og nytænkningen af den norske folkeidræt. Den til tider koleriske og oftest egenrådige kontorchef bliver af Goksøyr beskrevet som en historisk aktør med visioner og handlekraft, for hvem folkeidrætten var en livsgerning. Bidraget er flot skrevet og kilderne anvendes således, at Rolf Hofmos' store betydning står klart.

Den norske industrialisering behandles i Jostein Lorås' *Nordnorske småbrukere i moderne lønnsarbeid 1890-1920* (s.79) og Øyvind Bjørnsons *En annen arbeiderbevegelse* (s.99). Begge bidrag beskæftiger sig bl.a. med nogle særlige karakteristika, der har gjort sig gældende for den norske arbejderbevægelse og industrialisering. Sammenlignet med samtidige danske forhold, så kom den norske industrialisering sent og var ikke konsekvent. Småbrugene, fiskeriet og lignende sæsonarbejde vedblev med at spille en rolle for det overvejende landligt baseret norsk proletariat. Hertil kom betydelig lokale variationer, hvilket Bjørnsons

bidrag redegør for med en lokal-historisk afgrænset undersøgelse af arbejderbevægelsens historie i Haugesund.

At særlige karakteristika gør sig gældende for den norske arbejderbevægelse og venstrefløj, er måske mere reglen end undtagelsen og dette vidner i særdeleshed et bidrag om. Under titlen *De verste fiendene er de som står oss nærmest* (s.137) har Hans Petter Sjøli undersøgt de norske maoisters noget aparte politiske verden i kølvandet på det norske 1968. Der er nok ikke megen sandsynlighed for, at de norske maoister i APK(ml) var udpræget humoristisk anlagt – 'humor' gik ikke godt i spænd med den ideologiske identifikation med Pol Pot, Enver Hoxha og Mao. Alligevel havde undertegnede svært ved ikke at trække på smilebåndet efterhånden som Sjølis historiske afdækning af et ellers lukket politisk miljø foldede sig ud. Selv de værste udslag af sektarisme og paranoia på 1970ernes yderste danske venstrefløj må siges at blegne ved siden af de norske kammeraters lange march ud i ingenting. Hvis man ikke er videre bekendt med datidens norske kulturrevolution, så kan Hans Petter Molands udmærkede film *Kammerat Peder* fra 2006 anbefales som en begyndelse.

Virkeligheden lader imidlertid her ikke fiktionen meget tilbage. Særligt den detaljerede beskrivelse af, hvorledes APK(ml) fra midten af 1970erne erklærede "Sovjetimperiet" og dens norske tilhængere krig hører til i den mere aparte afdeling. AKP-kadrene koncentrerede sig i de efterfølgende år om at opbygge modstandsceller, der skulle imødegå den sovjetiske invasion, som partiets leder, Tron Øgrim, havde erklæret uundgåelig. Partiledelsens idé var, kort fortalt, at maoisterne efterfølgende skulle

stille sig i spidsen for folkets modstandskamp, fordrive okkuperingsstyrkerne og så udråbe folkerepublikken. For at forstå logikken i dette scenarie skal man vist have været norsk maoist i 1970erne. Under alle omstændigheder er maoismens særlige gennemslagskraft i Norge et interessant tema, der fortjener komparativ opmærksomhed. Hilde Gunn Slottemos efterfølgende bidrag *Skrittvis framgang eller uberegnelig sprang? 1970-tallets ml-debatter i Rana* (s.153) undersøger APK'ernes politiske agitation og virke i en større statslig norsk industri, AS Norsk Koksverk. Analysen viser, at APK(ml) ikke udelukkende begav sig af med sektarisme og ideologisk tågesnak, men at partiets kadre periodevis fik faglig indflydelse via deres dedikerede infiltration af den norske arbejderbevægelse.

To andre bidrag til årbogen falder lidt udenfor de allerede beskrevne temaer, hvilket dog ikke siger noget negativt om deres kvaliteter. Kristin Bjørneboe Eide tager det franske kommunistpartis rolle i 1947-storstrejken under revision i bidraget 'Den store styrkeprøven'. *Det franske kommunistparti og streiken 1947* (s.117). Afsluttende undersøger Pål Veiden og Kåre Dahl Martinsen i deres artikel *SV, Ny Tid og Øst-Europa. En studie av årene 1975-90* Sosialistisk Venstrepartis (SV) syn på Østeuropa. SV mindede på mange områder om det danske SF og en lignende hjemlig analyse kunne være ganske interessant. Dermed rundes en righoldigt, historisk interessant og velredigeret årbog for 2007 af og man kan blot håbe, at Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek også fremover holder denne gode stil i hævd.

Chris Holmsted Larsen

Austromarxisme, national socialisme og nationalsocialisme

Stefan Vogt: *Nationaler Sozialismus und Sozialer Demokratie. Die sozialdemokratischen Junge Rechte 1918-1945. Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung Reihe: Politik- und Gesellschaftsgeschichte, Band 70.* Dietz, Bonn 2006. 504 sider. 48 ?. ISBN 3-8012-4161-0

Walter Baier, Lisbeth N. Trallori, Derek Weber (red.): *Otto Bauer und der Austromarxismus. "Integraler Sozialismus" und die Heutige Linke. Schriften 16 herausgegeben von der Rosa-Luxemburg-Stiftung. Gesellschaftsanalyse und Politische Bildung e. V.*

Karl Dietz Verlag, Berlin 2008. 303 sider. 22,70 . ISBN 978-3-320-02134-4.

For nyligt var jeg inde at se filmen 'Die Welle' ('Bølgen'), der tager udgangspunkt i spørgsmålet: "Kan et nyt diktatur opstå i Tyskland?". Filmens omdrejningspunkt er en projektuge på et gymnasium, hvor eleverne på det bestemteste afviser, at et nyt diktatur er muligt. Deres lærer sætter sig for at modbevise deres påstande, ved at gå udenom deres politiske forestillinger og i stedet arbejde med deres sociale tilhørsforhold, samt deres uforløste længsler. Hvorfor laver man sådan en film i dagens Tyskland? Klart nok fordi spørgsmålet om et nyt diktatur muligheder ligger snublende nær spørgsmålet: "Hvordan blev det nazistiske diktatur muliggjort?". Netop det spørgsmål martrer stadigvæk den tyske offentlighed. Nazi-Tysklands ikonografiske status som diktaturet over alle diktaturer gør, at der til stadighed kommer en strøm af bøger, der leder efter begrundelser og afsøger med-

ansvar. Selvpøget kører på sjette årti, og har i det nye årtusinde fået en tone af psykologisk indleven i såvel moralen som amoralen; det ses tydeligt i den succes som de henholdsvis sene og posthume udgivelser af Joachim C. Fest, Sebastian Haffner og Traudl Junge har nydt. Udgivelser som vi heldigvis også har fået på dansk, og som på hver deres måde tjener som gode introduktioner til eller nuanceringer af perioden. Vil man dykke dybere ned i epoken, er det dog vigtigt også at søge til værker der omhandler det ikke-nazistiske Tyskland i mellemkrigstiden.

Die Weimarer Zeit kaldes perioden på tysk, opkaldt efter byen hvor den forfatningsgivende forsamling mødtes. Og naturligvis forekommer det mærkeligt impotent, at et statsapparat og et politisk system ikke opkaldes efter hovedstaden, den største by eller regeringscentrummet – men derimod efter en lille provinsby. Ganske vist en provinsby med egne og stolte traditioner (tænk bare på Goethe), men det kan man næsten sige om et hvilket som helst sted, hvis man går tilstrækkeligt langt tilbage i historien. Det var ikke Goethe, der foresvævede Weimarerrepublikkens grundlæggere, men derimod personlig sikkerhed, fordi Berlin i 1919 var en revolutionær heksekedel. Ja, ikke bare Berlin, men stort set hele det tyske kulturområde var i kaos i efterdønningerne af nederlaget i første verdenskrig. I Baltikum kæmpede frikorps mod "de røde," i Bayern havde "de røde" først overtaget, men blev siden slået ned af selv samme frikorps. Tyske områder blev afstået med eler uden folkeafstemninger, Østrig blev nægtet optagelse i Tyskland af de sejrende magter og de økonomiske og sociale forhold fra førkrigstiden blev i mangt og meget ændret. Der opstod en periode af natio-

nal selvansagelse og politisk af søgning i de to nye republikker. Afslutningen kender vi alle: Den nazistiske magtovertagelse af først Tyskland og siden Østrig.

De to bøger dykker ned i forhistorien, i hver deres beskrivelse af forsøg på at afværge den autoritære stat. Interessant nok, så er bøgerne udgivet med bistand fra hver deres Stiftung (en mellemting mellem fond og tænketank) med bånd til henholdsvis SPD (Friedrich-Ebert-Stiftung) og Die Linke (Rosa-Luxemburg-Stiftung). Det betyder dog ikke, at det er partihistorie, der er skrevet. I hvert fald ikke i snæver forstand, forstået som en rosende selvomtale. Nej, det er nederlaget og de spildte muligheder, der er i fokus.

Da revolutionerne brød ud i 1918 stod de socialistiske partier med flere valg. Skulle man basere sig på arbejder- og soldaterrådene, på parlamenterne, på de bevæbnede masser eller måske på organisationernes styrke?

For "flertalssocialdemokraterne" i SPD og SDAP var valget på overfladen enkelt – nemlig at basere sig på den almindelige valgret og det parlamentariske demokrati. Skræmmebilledet var Rusland, hvor den revolutionære proces bevægede sig i en mere og mere autoritær og voldelig retning. I bestræbelsen på at undgå russiske tilstande var SPD ikke sarte. Kendt er Gustav Noske og hans forbindelser til frikorpsene. Mindre kendt er den historie, som Stefan Vogt afdækker, nemlig at der også eksisterede en tilnærmelse mellem SPD og de tysknationalt sindede kredse, der rakte udover pragmatismen. Følelsen af, at tyskerne var pålagt urimeligt hårde betingelser efter 1. Verdenskrigs fredsafslutning rakte langt udover de højreorienterede nationalistiske kredse. Det 'Junge Rechte' som Vogt be-

skriver, var overbeviste om, at socialismens sejr krævede plads til nationaliteten. Det er svært for en moderne tysker at få ordene nationalitet og fædrelandsfølelse over sine læber. Dertil står forvaltningen af den nazistiske epokes arv for stærkt i erindringen. Stefan Vogt kan da heller ikke lade være med at være åbenlyst afstandtagen- de fra bogens omdrejningspunkt: Ønsket om en national socialisme. Det ødelægger dog ikke fornøjelsen ved bogen, som især er stærk i kapitlerne om, hvordan folkesagen om nationalitet og reformer blev grebet af nationalsocialisterne for næsen af de nationale socialister.

I Østrig udspillede begivenhederne sig noget anderledes. "Tyskøstrig" som det kaldtes i samtiden, opfattede sig i det store og hele som et mindre og bedre Tyskland. Så at sige et tysk alter-

nativ til den radikaliserede udvikling i Weimarrepublikken. Det er et syn, som mildt sagt er i modstrid med vore dages østrigske identitet. For slet ikke at tale om det østrigske image. Men dengang levede det, og gav sig også udtryk i den socialistiske østrigske verdensopfattelse. SDAP lancerede sin egen socialisme, kaldet austromarxisme, som kort fortalt gik ud på at skabe et nyt socialistisk menneske gennem kulturelle tiltag. En art frivillig fremadglidende socialistisk evolution. 'Otto Bauer und der Austromarxismus' behandler austromarxismens arv, med særligt fokus på Bauer som central skikkelse. Bogen er en antologi, der bringer os langt omkring, men hele tiden er fokus på, hvad man (venstrefløj) i dag kan lære af austromarxismen. Artiklerne afhænger derfor noget af, hvilket syn man

selv har på forholdene, og hvad man finder interessant. Selv synes jeg, at spændingsforholdet mellem Otto Bauer og den anden store østriger Friedrich Adler er fascinerende. Ikke mindst fordi Adler, denne tysknationale aktivistiske socialdemokratiske enfant terrible, overlevede begge verdenskrige og tog sig tid til at reflektere over Tyskland, Østrig og deres socialdemokratiers udvikling. For skal man se på austromarxismens arv i dag, så er det værd at huske, at denne alternative socialisme ikke var i stand til at afværge hverken den austrofascistiske magtovertagelse af Østrig i 1934, eller den nazistiske i 1938. Det er en erkendelse, som bogen i nogen grad mangler, og som nutidens venstrefløj nu ellers ville have godt af at lægge sig på sinde.

Martin E. O. Grunz